

Левківський М.В. Соціальне зростання старшокласників у контексті процесів соціалізації / М.В. Левківський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. – 360 с. – С. 69-74.

УДК: 371.316

Михайло Васильович Левківський,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СОЦІАЛЬНЕ ЗРОСТАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі національного духовного відродження в Україні спостерігається тенденція інтеграції української освітньої галузі у світовий освітній простір, а також забезпечувала реалізацію у навчальному процесі найсучасніших освітніх технологій. Цим самим здійснюватиметься особистісно орієнтоване навчання, котре спрямовується на ефективну соціалізацію молоді.

Кардинальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, роблять актуальними дослідження проблеми соціалізації, що в основному вивчалася в зарубіжній, головним чином американській, психології. Найбільш відомими у вивченні соціалізації є психоаналітичний напрямок, теорія соціального навчання, символічний інтеракціоналізм і когнітивно-орієнтований підхід. Велика маса етнографічних відкриттів свідчить, що людська поведінка хмінюється від одного суспільства до іншого, і що ця варіативність зберігається здебільшого за рахунок передачі за допомогою соціального навчання від одного покоління до іншого.

У цілому, соціалізація розглядалася як енкультурація або міжпоколінська трансмісія культури, як придбання навичок адекватно реагувати на вимоги соціального середовища, як навчання виконанню соціальної ролі і соціальній взаємодії [1; 2].

У вітчизняній психології роль середовища в психічному розвитку дитини вивчалася в рамках культурно-історичної теорії Л. С. Виготського і діяльнісного підходу С. Л. Рубінштейна й А. М. Леонтьєва. У сучасній вітчизняній психології під соціалізацією розуміється процес засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, у систему соціальних зв'язків (Г. М. Андрєєва, І. С. Кон).

У психоаналітичній теорії З. Фрейда соціалізація розуміється як придбання контролю над імпульсами. Згідно З. Фрейду, дитина споконвічно асоціален. Засвоєння соціальних норм і вимог здійснюється через придушення інстинктивного початку. Для А. Адлера визначальною в соціалізації є почуття спільності, "соціальне почуття", що викликає соціальні контакти дитини з іншими людьми. Е. Еріксон у своїх роботах, головним чином, присвячених включенню дитини в суспільство, підкреслював роль середовища, культури і соціального оточення з властивими йому чеканнями, надіями, що індивід може виправдати або не виправдати.

Варто сказати, що в теорії соціального навчання процес соціалізації зводиться до інтерналізації зовнішніх вимог, норм, правил, до виникнення інтерналізованого контролю над поведінкою шляхом навчання, заснованого на позитивному або негативному підкріпленні (Б. Скіннер); опосередкованого ціннісними системами і мотиваційними установками (Дж. Аронфрід); через наслідування моделі (А. Бандура). Концепція соціалізації Дж. Г. Міда велику увагу приділяє мові, грі, що сприяють оволодінню соціальними нормами через прийняття дитиною на себе ролі іншого. Що стосується когнітивної теорії соціалізації, то вона заснована на ідеї побудови когнітивної моделі навколишнього середовища, що модифікує, спонукує і керує подальшим поведінкою дитини.

Таким чином, соціалізація може розумітися як процес становлення соціальної зрілості індивіда. Завданням статті є розгляд основних механізмів цього найважливішого процесу.

У процесі соціалізації відбувається становлення соціальної ідентичності, інтеграція людини в космос соціального буття, що можна визначити як частину Я-концепції індивіда, що виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі в контексті ціннісного й емоційного значення, що додається цьому членству (Х. Теджфел). Я-концепція розглядається також як динамічна структура, що утворюється за рахунок механізмів ідентифікації і диференціації. Вона містить у собі когнітивні, афективні, практичний компоненти і розвивається протягом усього життя людини відповідно до змін соціальних ролей індивіда. Крім того, вона виявляється в різних соціальних формах (етнічною, цивільною, ідеологічною, релігійною, загальнолюдською, професійною, статевою).

Ж. Піаже відзначає, що соціальна ідентичність формується в міру росту соціальної поінформованості, знань про соціальну групу, у якій індивід інтегрується. Тому багато психологів і педагогів в структурі ідентичності в якості провідних виділяють когнітивний компонент. Соціалізація при цьому може пов'язуватися з великим емоційним навантаженням. Тут відзначається роль упереджень, почуттів. Це дає підставу виділити емоційний компонент ідентичності. Формування соціальної ідентичності заздрості і від особливостей мови, культури, менталітету, історичного розвитку, тому що мова, виконуючи роль, що опосередковує, приводить до усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, сприяє прилученню до культури і тому пов'язано із соціалізацією. Таким чином, соціалізація як процес росту соціальної зрілості багато в чому залежить від механізмів формування соціальної ідентичності.

Інший механізм пов'язаний з життєвим сценарієм як найважливішим інструментом соціалізації. Згідно М. Колові, "сценарій - це подійна схема, що визначає, які люди повинні брати участь у події, які соціальні ролі вони відіграють, які об'єкти використовують і які причинні зв'язки" [3]. К. Нельсон говорить про "сценарії" як про "узагальнених подійних схемах". Сценарії забезпечують "базовий рівень репрезентації знання в ієрархії відносин, що

прямують через плани до цілей і мотивів" [4]. Тут у процесі соціалізації дорослі скоріше направляють дії дітей і ставлять цілі, ніж безпосередньо навчають їх чомусь. Власне кажучи, вони використовують свої знання про прийняті сценарії для накладення обмеження на дії дітей і дозволяють дітям включатися в очікуване від них рольове поводження. У цьому змісті освоєння сценаріїв відіграє центральну роль в освоєнні культури.

У міру того, як діти утягують у спільні з іншими людьми інтерпсихічні акти, зокрема, у діалог, ці акти поступово стають для них інтрапсихічними. У цьому змісті функціонування індивідуальної психіки має соціокультурне походження. Мовна взаємодія з іншими людьми поступово перетворюється на розмову із собою і для себе (езопова мова), а потім на безмовну уявну діалогічну мову. Діти інтеріорізують інформацію і способи мислення зі своїх взаємодій з батьками, іншими дорослими, більш здатними однолітками. Технічні і психічні засоби, надані культурою, опосередковують функціонування інтелекту.

В онтогенезі людини відбуваються фундаментальні структурні зміни. Вони полягають у тім, що для істоти, що існує в культурному середовищі, опосередкування дій культурою стає другою природою. Діти не народжуються здатними до опосередкування своєї життєдіяльності соціальними артефактами. Навпаки, вони приходять у світ, де дорослі, що піклуються про них, мають таку здатність, тому самі діти, входячи у світ, стають у певному змісті культурними об'єктами. Сценарії можуть засвоюватися непрямим шляхом, при відсутності безпосереднього досвіду переживання події.

Сценарії описують міжлюдські взаємодії в безлічі різних ситуацій і дитина, підключаючись до сценаріїв дорослих, несвідомо засвоює основні моделі соціальної взаємодії. Засвоєні моделі взаємодії формують її картину світу, формують її навички взаємодії. Сценарії - культурні знання, вони можуть вироблятися засобами культури, коли хтось розповідає про подію, наприклад, по телебаченню. Існує можливість навіть, коли діти не диференціюють знання,

отримані безпосередньо з досвіду або непрямим шляхом, чому є деякі емпіричні докази. Хоча сценарії виникають у соціально-культурному контексті, вони в той же час конструюються дитиною когнітивно. Таким чином, процес формування соціальної зрілості тут може розумітися в основному як когнітивний процес, пов'язаний з такими моментами, як рефлексія і самоусвідомлення.

Модель рольового поведіння як основа соціалізації і нарощування ресурсів соціальної зрілості покладена в основу концепції соціалізації М. Спіро. Тут соціальна зрілість може розумітися як інтеграція індивіда в систему соціальних ролей. Звідси впливає розуміння шляхів формування соціальної зрілості юнаків і дівчат.

Інша модель соціалізації описує процеси інтеграції індивіда в соціальну систему, розроблена Т. Парсенсом. Згідно Парсонсу, індивід "убирає" у себе суспільні цінності в процесі спілкування із "значущими іншими", у результаті чого загальнозначущі нормативні стандарти стає частиною його мотиваційної структури. Соціалізація відбувається завдяки дії психологічних механізмів пізнання і засвоєння цінностей.

Таким чином, тут можна говорити про такий важливий аспект соціалізації, як засвоєння системи цінностей. Тому ціннісні установки суспільства повинні виконувати роль найважливіших чинників соціального дорослішання індивіда.

У цілому, процес соціалізації може проходити по декількох напрямках: по-перше, це може бути розвиток індивідуальності і виховання особистості в інтересах індивіда; по-друге, в інтересах суспільства й індивіда; по-третє, їх зміна в інтересах тільки суспільства (або держави), але не індивіда; нарешті, по-четверте, їхня зміна в інтересах певних груп. Ідеалам гуманістичної педагогіки відповідають перші два напрямки. У процесі соціалізації вирішуються дві групи задач: соціальної адаптації і соціальної автономізації. Соціальна адаптація передбачає активне пристосування індивіда до умов соціального середовища, тобто тут у більшому ступені повинні вирішуватися завдання виховання

особистості. Соціальна автономізація передбачає розвиток Я-концепції індивіда, його індивідуально-особистісного початку.

Успішна соціалізація передбачає ефективну соціальну адаптацію людини, а також її здатність у певній мері протистояти суспільству, життєвим ситуаціям, що заважають її саморозвитку, самореалізації, самоствердженню. Тут виявляється необхідність рівноваги між ідентифікацією із суспільством і відокремленням з нього. Адаптована у суспільство людина, не здатна протистояти йому, є жертвою соціалізації. Людина, не адаптована у суспільство, також є її жертвою. Гармонізація відносин людини і її оточення, зм'якшення неминучих протиріч між ними є однієї з важливих задач соціалізації (точніше, тієї її частини, що називається вихованням).

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що сучасне виховання починає набувати рис суб'єкт-суб'єктного: не нав'язування, не передача соціального досвіду, а керування соціалізацією, гармонізація відносин, організація вільного часу. У цілому, серед механізмів соціалізації можна виділити традиційний (через родину і найближче оточення); інституціональний (через різні інститути суспільства); стилізований (через субкультури); міжособистісний (через значимих осіб); рефлексивний (через переживання й усвідомлення).

Отже, соціалізація людини, його соціальне дорослішання відбувається в процесі її взаємодії з численними факторами. У зв'язку з цим учителю необхідно визначити напрямок процесу соціалізації, уміти виявити його позитивні і негативні можливості і знайти прийоми посилення позитивних і компенсації негативних обставин.

Література:

1. Бим-Бад Б.М., Петровский А.В. Образование в контексте социализации // Педагогика. - 1996. - № 1. - С. 3-8.
2. Кон И. С. Социализация и воспитание молодежи // Новое педагогическое мышление. - М.: Педагогика, 1989. - С. 191-205.

3. Cole M. Cultural Psychology. Cambridge, Mass., L. (England): The Belknap Press of Harvard University, 1996. - P. 134.

4. Nelson, K. Cognition in a Script Framework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press, 1981. - P.101.